

DEĞİŞEN ZAMAN, DÖNÜŞEN GEÇMİŞ: VOLKANİK KAPADOKYA'DA NEOLİTİK

Güneş DURU*

Anahtar Kelimeler: İlk yerleşikler • Epi-paleolitik • Neolitik, • Orta Anadolu • Aşıklı

Özet: Epi-paleolitik'ten Neolitik'e geçiş süreci insanın yaşadığı en büyük sosyal dönüşümlerden biridir. Arkeologlar, neredeyse yüzyıldır, bu dönüşümün izlerini sürmektedirler. Yeni yaklaşımlar ise Epi-paleolitik sonlarında aynı bölgede yaşayan topluluklar arasında artan etkileşimin ve topluluklar-arası ilişkilerin, yerleşik yaşamın tetikleyicilerinden olduğunu önermekte.

Son on beş yılda ortaya çıkarılan veriler Orta Anadolu Platosu'nun Neolitikleşme sürecinde farklı bir bölge olarak düşünülmesi gerektiğini gösterdi. Volkanik Kapadokya ve Konya'nın, yerleşik yaşam öncesinde farklı avcı-toplayıcı gruplara ev sahipliği yaptığı, bu grupların Volkanik Kapadokya'da bulunan hammaddeler üzerinden bölge dışı avcı-toplayıcı gruplarla iletişim halinde olduğu düşünülmektedir.

MÖ 9. bin yılın ortalarında Melendiz Suyu kıyısına yerleşen Aşıklı insanları burada 1000 yıl süren bir yaşam inşa etmişlerdir. Araştırma sorularımızdan biri, bu topluluğun öncüllerinin, aktardıkları mirası nerede ve nasıl oluşturduklarıdır. Yeni yaşam biçiminin sürdürülebilmesinde kuşkusuz ilk yerleşiklerin çevreye ve bölgenin ekosistemine ilişkin bilgileri önemli rol oynamıştı. 1989 yılından bugüne elde ettiğimiz sonuçlar bu bilginin binlerce yıllık deneyime dayandığını işaret etmektedir.

CHANGING TIME, TRANSFORMATION OF THE PAST: NEOLITHIC OF THE VOLCANIC CAPPADOCIA

Keywords: First Sedentary Communities • Epi-paleolithic • Neolithic, • Central Anatolia • Aşıklı

Abstract: The transition from Epi-paleolithic to Neolithic is one of the most enigmatic social transformations in human history. Archaeologists have been tracing this radical transformation for over a century. New opinions come up with the fact that cultural interchange among communities living in the same region increased by the end of Epi-paleolithic at local scale, and inter-communal relationships triggered the onset of sedentism.

Central Anatolian Plateau stands as a distinct region in the Neolithization process. Konya Plain and Cappadocia seem to have hosted various mobile forager groups prior to sedentism. These groups could have been both locals and foreigners. The main attraction for the foreign groups was the abundant raw materials available in volcanic Cappadocia.

The Aşıklı people who settled on the banks of a river constructed a new lifestyle that lasted almost 1000 years. The critical question is where and how their ancestral past and legacy was forged. 25 years of research at Aşıklı has shown that they were fully conscious of the natural environment and ecosystem of the region.

* Güneş Duru, Cihangir – İstanbul, e-posta: gunesduruarc@gmail.com
Gönderilme tarihi: 09.07.2018; Kabul edilme tarihi: 03.11.2018.

Giriş:

Her ne kadar dünyanın farklı coğrafyalarında farklı şekillerde yaşanmış olsa da Epi-paleolitikten Neolitik'e geçiş insanlık tarihinin en önemli değişimlerinden biri olarak kabul edilir. Araştırmacılar değişen zamana ve teknolojiye bağlı olarak zenginleşen yorum ve yaklaşımlarla yüzyıla yakın bir süredir bu radikal dönüşümün izlerini sürmektedir. Büyük dönüşümün nerede ve nasıl başladığı halen tartışmaların merkezinde yer alan önemli sorulardan biri olma özelliğini koruyadursun, günümüz arkeolojisinin veri birikimi, yeni teknoloji ve metodolojiler dönüşüm sürecinin belirleyicisi olan aktörleri daha derinlemesine anlamamızı sağlamaktadır.

Güneybatı Asya'da en az 4 milyon km²'lik bir alanda, birbirinden taban tabana zıt şekillerde, farklı bölgelerde yaşanan değişimin temel belirleyicileri pek çok etkene bağlı olarak değişkenlik gösterir. Belki de büyük resimde, bu çeşitlilik daha önce deneyimlenmemiş yeni bir yaşam biçiminin sürdürülebilirliğinin de belirleyicisi olmuştur. Bu nedenle, farklı toplulukları zaman-dizinsel tablolar içinde homojenleştirmeye çalışmak ve onların yeni yeni yapılanan kimliklerini, çevre ve yerleşme özelindeki tercihlerini, davranışlarını genel şemalar içine hapsetmek yerine bu çeşitliliği anlamaya daha çok odaklanmalıyız.

Öte yandan, Gordon Childe'in "Neolitik Devrim"i tanımlarken çıkış noktası olan sosyo-ekonomik gelişime odaklı göç, paket, yayılım vb. görüşler, toplulukları birbirinin aynı davranışları sergileyen canlı organizmalar gibi düşünme ve materyal kültür öğelerini de bu homojen örüntü-

nün iletken parçaları olarak görme eğilimiyle, disiplinin genel okumasını belirlemiştir. *Wave of Advance* teorisinden, Hint Avrupa dil ailesinin Yakındoğu'dan Batı'ya uzanan yolculuğunda olduğu gibi, pek çok araştırmacı Neolitik'i tanımlarken, tarım, evcilleştirilmiş koyun ve keçi, sığır, alet çantasının içindekiler ve bina biçimlerinden, çanak çömlek tipleri ve yaşam biçimine kadar pek çok şeyin aynı güzergahları izleyerek, Avrupa'ya yayılma ve gittiği yerleri "kültüre etme" dinamikleri üzerinde durmuştu. Anlamı ve bağlamı güncellense de materyal kültür aktarımına odaklı özün, benzerlikler üzerinden genelleyici şema ve haritaların aynı kaldığı söylenebilir¹. Şimdilerde benzer göç dalgaları DNA analizleri ışığında tartışılmakta, yerleşmelerden alınan az sayıda örnekle göç trafiği anlaşılmaya çalışılmaktadır².

Gordon Childe'in Neolitik için, "insanın doğada parazit olmaktan, doğanın aktif partneri olma haline geçişidir" sözüyle ifade ettiği³ zamandan bugüne çok yol alındı. Zaman içinde araştırmaların sayısı arttıkça döneme ilişkin değerlendirmeler de değişmektedir. Artık biliyoruz ki, insan çok daha önceleri aktif bir partnere dönüşmüştür. MÖ 19.000'de Celile gölü (Sea of Galilee) kıyısında balıkçılık, avcılık ve toplayıcılık yapan Ohalo II topluluğunun mevsimlik yerleşmesinde, başta yabani arpa olmak üzere yüzün üzerinde türün hasadı yapılmıştı⁴. Sonraları Genç Dryas sırasında küçük taneli buğ-

¹ Ammerman – Cavalli-Sforza 1973; Renfrew 1990; Özdoğan 2004; Çilingiroğlu 2005.

² Lahr ve diğ. 2000; Kılınç ve diğ. 2017

³ Childe 1942, 54-56.

⁴ Maher ve diğ. 2012, 25-26 Kislev ve diğ. 1992.

daygil hasadının da toplulukların geliştirdiği beslenme stratejilerinden biri olduğu bilinmektedir⁵. Ürdün vadisinde, Ain Mallaha çevresinde etkileşim halinde olan toplulukların sezonluk olarak buldukları üretim çözümleri yeni bir yaşam biçimin kurulabilmesinde etkin olmuştu⁶. Sadece üretim adına ya da üretim çerçevesinde değil, Epi-paleolitik'in sonları ile birlikte artan⁷ bölge içi kültürel ilişki ve değiş-tokuşlar da yerel toplulukları yavaş yavaş ortaklaştırmış; farklı avcı-toplayıcı grupların gerçek ya da kurgusal anlamlar yoluyla oluşturdukları maddesel kültürler de giderek ortaklaşmaya başlamıştı. Kharaneh IV, Jilat 6, Rosh Horesha gibi yerlerde farklı avcı toplayıcı gruplar belirli aralıklarla bir araya gelip ortak bir dil, hikâye, ortak geçmiş ve tarihçe oluşturmaya başlamışlardı⁸. Neolitik, tek başına iklimsel koşulların iyileşmesinin bir sonucu değil, avcı-toplayıcı grupların binlerce yıllık deneyimlerinin, ortak, kümülatif bir sonucuydu. Avcı-toplayıcılar yerleşik yaşamayı tercih etmeden önce hareket halinde oldukları bölgenin potansiyellerini deneyimlemiş, hayvan hareketlerinden kaynaklara, yapı malzemesi potansiyeline kadar her türlü süreci hesaplamış olmalıydı. Aksi durumda bu yeni yaşamın sürdürülebilirlik başarısı sadece şans eseri olabilirdi.

Neolitik paradigmanın tanımlandığı ve ardılı bir dizi değerlendirmenin yapıldığı bölgeden uzakta, başka bir coğrafyadaki Orta Anadolu'da, Aşıklı'da, MÖ 9. bin yılın ortalarında (belki birkaç yüz yıl daha önce) bir ya da birkaç grup avcı-

toplayıcı yerleşik yaşamayı tercih etmişti. Bu tarihlerde Levant Bölgesi'nde ise pek çok köyde yerleşik yaşam deneyimi yüzlerce yılı, bazılarında neredeyse bin yılı geride bırakmıştı. Levant Bölgesi'ndeki ilk köylerin birbiriyle etkileşim halinde olma sürecinin aksine, Orta Anadolu'da Aşıklı insanları teknolojik ve bilişsel etkileşimden uzak kalmayı tercih ederek kendi buldukları çözümler yoluyla yerleşik yaşamı sürdürülebilir kıldılar. Çukur kazılarak ağaç ve sazla desteklenen, kerpiç toprağından inşa edilen barınaklar birkaç yüzyılda yerini damlar üzerinde yürünebilen, güneşte kurutulmuş sağlam kerpiçten inşa edilen dörtgen planlı binalara bıraktı.

İlk yerleşik köylerin ortaya çıkışının tekno-kültürel şablonlara oturtulduğu, yaşam biçimine ve teknolojik adımlara ilişkin belirgin değişimlerin de krono-kültürel isim⁹ ve zaman dizin tablolarında ele alındığı coğrafya olan Levant, konu üzerine çalışan uzmanlarca bir tür Çekirdek Bölge olarak görülmüş, Orta Anadolu ise merkezin periferisinde yer alan bir tür göç coğrafyası, ikincil bölge olarak ele alınmıştır. Orta Anadolu başta olmak üzere neredeyse Ege, Trakya, Balkanlar hatta Avrupa'ya dek geniş bir coğrafyada ilk yerleşik köylerin ortaya çıkış dinamikleri ve öğeleri Levant merkezli bir anlayışla değerlendirilmiştir. Bu bölgelerde yaşayan yerli avcı-toplayıcı toplulukların kendi kaderlerini tayin edebileceği ihtimali üzerinde pek fazla durulmamıştır. Bu bağlamda, yazıda sıkça Volkanik Kapadokya ile Levant karşılaştırmasına başvurulma-

⁵ Asouti – Fuller 2012.

⁶ Perrot 1966; Hillman 2000.

⁷ Gamble 1998; Coward 2010.

⁸ Duru 2018; Goring-Morris – Belfer-Cohen 2010.

⁹ Pre Pottery Neolithic: PPN; *PPNA*, *PPNB* ve benzeri (*Eerken PPNB*, *Orta PPNB*, *Geç PPNB*, *Final PPNB*)

sının nedeni başka 'çekirdek bölgeler' de olabileceğinin altını çizme amaçlıdır.

Aşıklı MÖ. 9. bin yılın ortalarında birdenbire mi ortaya çıkmıştı? 25 yılı aşkın bir süredir üzerinde çalıştığımız proje durumun farklı olabileceğine ilişkin pek çok veri ortaya koymuştur. Özellikle son on yılda yaptığımız metodolojik değişimler, yeni bir ekip ve uygulamakta olduğumuz yeni teknolojiler sayesinde elde ettiğimiz sonuçlar Aşıklı'yı ve Volkanik Kapadokya'yı anlamaya ilişkin yeni bir eşikte olduğumuzu göstermektedir¹⁰.

Aşıklı'da yerleşik yaşama geçiş sürecini hazırlayan etkenler, ortam nasıldı? Yeni yaşam biçimi nasıl başlayıp, nasıl sürdürülür kılınmıştı? Bulmacanın tamamlanması gereken pek çok parçası halen kayıp olmakla birlikte bölgede sürdürmekte olduğumuz yüzey araştırmalarının umut verici olduğunu belirtmeliyiz. Bu yazı bu anlamda Aşıklı ve içinde bulunduğu kültürel coğrafyada yerleşikliğe giden süreci anlamaya yöneliktir.

Hazır Bir Coğrafya?

Volkanik Kapadokya, canlı türleri için çeşitlilikler barındıran çok geniş bir coğrafyadır. Üzerinde birbirinden farklı makro ve mikro ölçekte jeolojik, iklimsel, dolayısıyla bitki ve hayvan dünyası açısından farklı nişler barındırır. Batıda Yukarı Sakarya ve Konya Ovası'nın batısından başlayan, doğuda ise Sivas ilinin doğusunda Tecer Dağları'na uzanan, kuzeyde Orta Kızılırmak kesimi, güneyde ise Toroslar'ın kuzeyine kadar ulaşan alan, Anadolu'nun en büyük ikinci coğrafi bölgesidir. Aşıklı, Hasan Dağı ve Melendiz sıradağlarının kuzeybatısında bulunan Melendiz Suyu'nun şekillendirdiği bereketli vadi içinde yer almaktadır. Yerleşmek için seçilen yer hem hayvan hem de bitki habitasyonu açısından zengindir. Kendine yetebilen, kendini üreterek geliştiren bir yerleşmenin inşa süreci için her türlü imkana sahip bir coğrafyadır. Dahası, yakın çevrede Aşıklı kadar büyük bir başka yerleşmenin olmaması topluluğu bu zengin coğrafyayla baş başa bırakır. Batı Kapadokya'da, Güneybatı Asya Neolitik'inde olduğu gibi aynı bölgede iletişim halinde olan birden çok köyün olduğu bir durum yoktur.

Dört yanı dağlarla çevrili, 1000-1200 m yükseklikte bir iç bölge özelliğindeki Orta Anadolu platosunun Kapadokya olarak bilinen kesimi, volkanik Hasandağ, Melendiz sıradağları ve Erciyes ile güneyde Akdeniz kıyısına paralel uzanan Doğu Toroslarla sınırlanmış bölgedir¹¹. İran-Turan flora bölgesi içerisinde yer alan Orta Anadolu'nun genelinde bitki örtüsü, ağaçsız Orta Anadolu step özelliğinde-

¹⁰ Kazı sırasında kazı alanından akıllı tabletler yoluyla merkezi veri tabanına "single context recording: birim bağlam kayıt" yöntemi kullanılmaktadır. Mikro ölçekli kazı anlayışının benimsendiği yeni dönem Aşıklı kazılarında tüm toprağın elendiği, kazılan her birimin aynı/standart oranlarda (30 lt) yüzdürmesinin yapıldığı, yüzdürmesi yapılan topraktan arta kalan ağır çökeltilerin ise 4, 2 ve 1 mm olmak üzere hassas eleklerden geçirilerek incelendiği bir anlayış esas alınmaktadır. Böylece uzmanlar. Örneğin, mikrofauna ve mikro taş aletler ve yonga artıklarına rahatlıkla ulaşabilmektedir. Fitolit, Mikromorfoloji, Toprak Kimyası, C14, DNA, Sabit İzotop başta olmak üzere pek çok yeni metodun kullanıldığı ya da kullanımının denendiği yeni dönem araştırmalarına ilişkin ilk sonuçlar için bkz. Özbaşaran ve diğ. baskıda.

¹¹ Zohary 1973; Van Zeist – de Roller 2003.

dir¹².

Bölge soğuk-step kuşağında yer alır; yağış miktarı kuru tarım sınırını oluşturan 330-300 mm civarındadır¹³. Sulak alanlar gibi kimi ekolojik nişler, toprak nemliliği açısından çeşitlilik gösterir ki günümüz toplumlarının üretim faaliyetleri olan buğday tarımı, bahçecilik bu alanlarla sınırlıdır. Son Buzul Maksimumu süresince soğuk ve kurak özelliklere sahip¹⁴ bölgedeki yaygın *Artemisia-Chenopodiaceae* step

bitki örtüsüne karşılık¹⁵, yaklaşık GÖ 14.700/14.600 yıl önceleri, Bølling-Allerød iklimsel iyileşme evresine denk gelen dönemde polen verileri bir değişime işaret eder. Eski Acıgöl'de yapılan burgulama sonuçları, artan sıcaklık ve nemin etkisiyle, *Artemisia-Chenopodiaceae* step bitki örtüsünün yerini buğdaygillerin içinde olduğu steplere bıraktığını gösterir¹⁶. Buğdaygilli step arazilerinin yanı sıra, meşelik ve yabani fıstık içeren açık ormanlıklar (*grass-oak-terebinth parkland*) da bu dönemde yaygınlaşır. Soğuk ve kurak iklimsel koşulların geri döndüğü Genç Dryas sürecinin bölgeye etkisi¹⁷ buğdaygillerde ve ağaçlarda azalma, kuru step özelliği gösteren *Artemisia-Chenopodiaceae* bitki örtüsünde artış ile sınırlıdır. Holosenle birlikte görülen sıcaklık ve nem oranındaki artış¹⁸ bölgeye günümüze göre daha sulak ve nemli bir özellik kazandırmıştır. Ne var ki yağış Güneybatı Asya'nın diğer kesimlerine göre azdır; sıcaklık, nem ve yağış bölgede kademeli olarak artış gösterir. Dağ yamaçlarında ağaçların yetişmesi, açık orman oluşumu yavaştır. Mevcut veriler Aşıklı topluluğunun yer seçiminde zengin ot, bitki, ağaç, balık ve kuş türleriyle bir mikro niş oluşturan Melendiz Suyu'nun akış boyunun etkili olduğunu gösterir. Meşelik-step özelliklerin bir arada bulunduğu ormanlık alanlar, Güneybatı Asya genelinde, genellikle yabani türde einkorn (*Triticum boeoticum*), emmer (*Triticum dicoccoides*) ve arpa (*Hordeum spontaneum*) türleri ile yabani mercimek (*Lens orientalis*), kara burçak (*Vicia ervilia*), bezelye (*Pisum humile*) ve keten

¹² *Stipa* – *Bromus* cinsi buğdaygillerin yaygın olduğu steplerin yanı sıra insan müdahalesinin de (otlatma ve ağaç kesimi), etkin olması ile genel bitki örtüsü pelin (*Artemisia sp.*) ve geven (*Astragalus sp.*) gibi ufak çalılıklardan oluşur. Bölgeye hakim bu bozkır görünümüne karşılık dağ eteklerinde açık step-ormanları, nehir kenarlarında sulak araziler ve bu arazide yetişen ağaç ve yeşil yapraklı bitkiler; göl, nehirler ve çevresinde yetişen saz (*Typha sp.*) ve kamış (*Phragmites sp.*) gibi bitki türleri; volkanik arazi ve volkanik kayaların aralarında ya da dar vadilerde yetişen çeşitli yabani meyve ve meyveler, bölgeyi bitki ve hayvan tür çeşitliliği açısından zengin kılan mikro nişlerdir. Step ormanı özelliğinde meşelikler, *Quercus cerris* türleri, Hasandağ eteklerinde ve yamaçlarında yaygındır (Woldring 1998, 106). Meşeliklerin arasında yer yer einkorn buğdayının yabani atası olan *Triticum boeoticum* ve yabani arpa (*Hordeum spontaneum*) türleri mevcuttur. Hasandağ ve Melendiz'in yüksek kesimlerinde ardıç (*Juniperus oxycedrus L. subsp. oxycedrus*) türleri saptanmış olmakla birlikte bu tür, Aşıklı topluluğu tarafından kullanılan bir tür değildir. Step ormanının alt eşliğinde ahlat (*Pyrus elaeagnifolia*), alıç (*Crateagus sp.*), badem (*Amygdalus sp.*) (Woldring 1998: 106) veya volkanik arazide dağınık halde ya da derin vadiler boyunca yetişen çitlembik (*Celtis sp.*) ile bir yabani fıstık türü olan Atlantik sakızı (*Pistacia atlantica*) türleri yemiş-meyve türleridir. Yabani fıstık (*Pistacia sp.*), erik/badem (*Prunus sp.*) ve yaprak dökme meşe (*Quercus sp.*), antrakoloji sonuçlarına göre Aşıklı topluluğunun sırasıyla en yoğun tükettiği türleridir. Nehir kenarı ağaç türlerinden kavak ve söğüt ise (*Populus/Salix sp.*) gerek tarih öncesi gerekse günümüz bölge toplulukları tarafından hemen her tür günlük tür gereksinimde sıklıkla kullanılan türleri oluşturur.

¹³ Van Zeist – de Roller 1995.

¹⁴ Kuzucuoğlu – Roberts 1998.

¹⁵ Roberts 2014.

¹⁶ Woldring 2002; Roberts 2014.

¹⁷ Kuzucuoğlu – Roberts 1998, 17.

¹⁸ Roberts 2014.

(*Linum bienne*) bitkilerinin yaşadığı ortamlardır¹⁹. Orta Anadolu'da ise Hasandağ'ın etekleri, yaprak döken meşeler, yabani einkorn ve diğer otlu-step türlerini barındırır.

Buğdaygillerin hâkim olduğu step bitki örtüsü, büyük hayvanlar için geniş otlaklar oluşturur. C. Kuzucuoğlu'nun Aşıklı çevresinde yaptığı burgulama sonuçlarına göre, yaygın ve dolanan bir menderes şeklinde akan²⁰ Melendiz Suyu, Holosen başlarındaki kısmen kuru iklimde, insanlar kadar hayvan türleri için de ekolojik bir çekim alanı oluşturur.

Koyun, keçi ve yaban sığırı tüm yerleşme sürecinde baskın türler olmasının yanında, kızıl geyik, yaban domuzu, yaban eşiği ile tavşan, kirpi gibi küçük av hayvanları, turna, toy kuşu, keklik, baykuş gibi kuş türleri ve Melendiz Suyu balıkları²¹, Aşıklı'nın ilk yerleşiklerinin geniş çeşitlilikli (spektrumlu) tüketim tercihlerini gösterir. Epi-paleolitik toplulukların geniş yelpazeli stratejilerini çağrıştıran bu çeşitlilik, beslenme ile sınırlı değildir. Araç gereç yapımı ve kullanımında büyük kuşların kemikleri, kaplumbağa kabuklarının kullanıldığı bilinmektedir.

Ekolojik çeşitliliğinin yanı sıra bölgenin volkanik yapısından kaynaklanan hammadde zenginliği, prehistorik toplulukların yer seçimi için önemli bir diğer faktör olmalıdır. Pleistosen döneme tarihli Hasandağ'ın ürettiği ve yongalamaya uygun olmayan yapısı nedeniyle prehistorik topluluklar tarafından kullanılmayan obsidiyenlere karşılık, daha kuzeyde,

Aşıklı yerleşmesine 25 ve 30 km kadar mesafede yer alan Nenezi ve Göllüdağ kaynaklarının gerek bölge içi gerekse bölge dışı topluluklar tarafından binlerce yıl kullanılageldiği bilinmektedir. Tüf, andezit, ponza, bazalt gibi yumuşak ve sert çeşitli kayalar, kireç ve doğal boya mineralleri, Aşıklı merkez alındığında 20 km'lik bir alan içerisinde ulaşılabilen hammaddelerdir²².

40.000 yıl önce Kömürcü'den çıkan obsidiyenin Suriye'deki Yabroud II'ye ulaşmış olması²³, sonrasında bu ilişkinin Orta Fırat, Ürdün, İsrail'de yaygınlaşabilmesi ve bir iletişim ağına dönüşmesi için insanların Volkanik Kapadokya'nın labirentvari coğrafyasına hâkim olması gerekirdi. Bölge harita üzerinde anlaşılması kolay bir coğrafya gibi görünse de volkanizmanın neden olduğu sıra dışı jeolojik yapısı, topografya çeşitliliği de beraberinde getirir. Böyle bir coğrafyada nerede ne olduğuna ilişkin bilgi yüzlerce yıllık bilgi ve deneyim, dahası bunların aktarımıyla mümkün olabilir. Kaletepe ve Kayırlı başta olmak üzere obsidiyen kaynakları çevresinde Orta Paleolitik *Levallois* aletler bulunmuş olması ve on binlerce yıl aynı kaynakların kullanılması bölgedeki yerli toplulukların varlığına işaret etmektedir. Nenezi dışında bilinen diğer tüm obsidiyen kaynakları olası bir yol güzergahı üzerinde olmadığı gibi, adeta yüksek dağ yamaçlarının içlerine, sık ormanlık alanlar içine gizlenmiş gibidir. Orta Anadolu obsidiyenin dağları denizleri aşarak Levant ve Kıbrıs'a nasıl ulaştırıldığı halen ayrıntılarıyla bilinmemekle birlikte bu do-laşım ağını kuran ve sürekliliğini sağlayan

¹⁹ Weiss – Zohary 2011; Zohary ve diğ. 2012.

²⁰ Kuzucuoğlu 2013, 102.

²¹ Stiner ve diğ. 2014, 8405.

²² Esin – Harmankaya 2007, 255.

²³ Fraum – Hauck 2017.

gruplar, bağlantılı toplulukların ya da bir sistemin olması gereklidir²⁴. Kaletepe’de Alt Paleolitik’ten başlayan tekno-kültürel veriler mevcuttur. Kömürcü/Kaletepe’de Çatalhöyük sakinleri tarafından kullanıldığı düşünülen ışık²⁵, bu ilişkinin Çanak Çömlekli Neolitik’e dek sürdüğünü göstermektedir.

Volkanik Kapadokya’nın çevresinde çoğunluğu mağara ve kaya sığınaklarından gelen pek çok veri mevcuttur. Levant ile Orta Anadolu arasında kalan, Kahramanmaraş’ın kuzeyindeki Direkli Mağarası (MÖ 12.500-8900) bölgeye 350 km, Karaman Hotamış’ta bulunan Pınarbaşı B (MÖ 13.400 - 12.900) ise 150 km mesafededir. Güneyde, Akdeniz sahilinde bulunan Karain B (MÖ 20.000-16.000), Öküzini (MÖ 17.800-7.900) ise 350 km uzaklıktadır. Antalya’daki Karain ve Öküzini’nde çakmaktaşı baskın olsa da az sayıdaki obsidiyenin Nenezi ve Göllüdağ’dan geldiği tespit edilmiştir. Bu ilişki, Epi-paleolitik’in ilk zamanlarından başlayarak Genç Dryas’a dek sürmüştür²⁶. Pınarbaşı’nda obsidiyen oranı %27 olarak saptanırken, Direkli’de az da olsa yine

Göllüdağ obsidiyenine rastlanır²⁷. Yukarıdaki tarihlere ve yerlere bakıldığında güneyden, kuzeydoğuya ve Karaman çevresine, Volkanik Kapadokya merkezli obsidiyen trafiği açıkça görülmektedir. Bu ağın doğrudan temin yoluyla değil, bölgedeki araçlar yardımıyla kurulduğu düşünüldüğünde (söz edilen 400-200 km’lik bir uzaklıktır) bölgedeki avcı-toplayıcıların yoğunluğu çok daha net anlaşılabilir.

Nişlerde Yaşamak

Nasıl hiçbir canlı, koşullarını gözlemlemediği bir yere yuvasını yapmıyorsa, avcı-toplayıcı göçer topluluklar da bilmediği bir yerde yıl boyu yaşamaya mecbur kalmadıkça uzun süreli yerleşmeye bir anda karar veremez. Bölgenin barınma ve besin potansiyellerinin yanı sıra mevsimsel olarak geçirdiği değişimler de nesiller boyu gözlemlerin bir yansımasıdır. Melendiz Suyu ve su toplama alanlarında yaklaşık 1000 km²’lik bir alanda, farklı ekolojik nişler, irili ufaklı yüzlerce su kaynağı, av hayvanlarını kendine çeken bataklık alanları, birden çok obsidiyen kaynağı mevcuttur. Yukarıda da detaylı değindiğimiz üzere bölge geniş spektrumlu avcılık ve toplayıcılık açısından çeşitlilik sahibi ve zengindir.

Smith²⁸, küçük ölçekli toplulukların bölge potansiyellerini daha iyi tanımlayabildikleri, yerel ekosistemlere ilişkin deneyimlerini duruma göre değiştirebildikleri, çok çeşitli yabancı türleri sahiplik derecesinde tanıdıkları ve jenerasyonlar boyunca geleneksel ekolojik bilginin aktarı-

²⁴ Binder, Kaletepe ve Levant arasındaki ilişkiden yola çıkarak obsidyen endüstrisinin Levant merkezli gelişkin yontucular tarafından (Binder 2002) yapıldığını söylemiştir. Kaletepe’de bulunan naviform benzeri teknolojinin Orta Anadolu’da bulunamamış olması Binder’in bu yorumunu desteklemektedir. Buna karşın, Levant’ı domine eden çakmaktaşı, obsidyenden çok daha farklı bir formasyonun ürünüdür. Bulunma lokasyonları çok farklıdır. Her koşulda, eğer bu yontucular Levant’tan geldilerse bile kaliteli obsidyen kaynaklarına ilişkin bilginin bölgeyi bilen yerel topluluklardan edinildiği görüşü daha akla yakın gelmektedir.

²⁵ Binder 2002, 84; Balkan Atlı – Binder 2001, 200-201

²⁶ Taşkıran 2007, Özçelik 2011; Kartal 2002; Carter ve diğ. 2011.

²⁷ Baird ve diğ. 2013; Erek 2012, 57; Otte ve diğ. 2003, 334.

²⁸ Smith 2012.

myla adeta ekosistem mühendislerine dönüştüklerini söyler. Akarsuların taşkın yatakları, küçük göller ve bataklıklar küçük ölçekli insan toplulukları için bereketli alanlardır. Bu tür alanlar çevresinde bitki ve hayvan çeşitliliği adeta yerleşik yaşamın anahtarıdır. Aşıklı insanları yıl boyu barınacakları ilk kalıcı barınağı yapana dek bu bölgede bulunan göl ve bataklık kıyılarında, volkanik kaya yamaçlarında konaklayarak bölgenin yıl boyu yaşam koşullarını yüzlerce yıl deneyimlemiş olmalıydı. Nitekim Ian Todd'un bulunduğu Avladağ²⁹, Göllüdağ çevresinde saptanan pek çok buluntu noktası³⁰ ve geçtiğimiz yıl başladığımız yüzey araştırmasının ilk sonuçları bu görüşümüzü destekler niteliktedir³¹. Diğer yandan çevresel etkenler, insanın doğayla olan etkileşimi de ortamın hazır hale gelmesi açısından önemlidir. Price ve Brown³² yüksek dağlar, geniş su kütleleri, deniz, göl ve nehirler gibi çevresel koşullar ya da bölgede yaşayan diğer toplulukların kontrolüyle oluşan sosyal bariyerlerin nüfus hareketlerini ve etkileşimi kısıtladığını söyler. Burada yaşayan topluluklar bölgenin olanaklarını daha verimli bir şekilde kullanmayı öğrenir, bu da bölgesel ve bağımsız bir gelişimi ortaya çıkarabilir. Örneğin Aşıklı'dan 130 km uzaklıkta, Konya Ovası'nda başka bir ekolojik ortamda bulunan Boncuklu insanların toprağa yarı gömük, oval biçimli barınakları, açık alanların ışık ve çöplük olarak kullanılması gibi biçimsel benzerliklerine karşın etkin bir iletişimi

mi gösteren kanıtlar yoktur. Kaldı ki, Boncuklu insanları Aşıklı'nın yakınındaki obsidiyen kaynaklarını kullanmaktadır. Aşıklı topluluğunun beslenmedeki ilk tercihi koyun-keçi iken Boncuklu'da yaban sığırtı ve yaban domuzu baskındır³³. Boncuklu'da da Aşıklı'da olduğu gibi ilk evreden itibaren tarıma alınmış tahıllarla karşılaşılır; ancak Boncuklu'da mercimekgiller baskındır; bitki toplayıcılığındaki temel fark ise Boncuklu'daki sulak alan bitkilerinin baskınlığıdır. Ekonomik verilerin yanı sıra, bina içi yapı öğelerinde, sembolik öğelerde ve mekân kullanımında farklılıklar göze çarpar³⁴. Çağdaş olmalarına karşın her iki yerleşmenin doğrudan birbirleriyle etkileşimlerinin olmadığı ya da sınırlı olduğu söylenebilir.

Volkanik Kapadokya'da Epipaleolitik toplulukları anlamaya yönelik başladığımız yüzey araştırmasının ilk sonuçları oldukça dikkat çekicidir. Ön sonuçlar insanların başlangıçta su kaynaklarına yakın olan volkanik yamaçlar ve doğal kaya sığınakları önündeki terasları tercih ettiğini göstermektedir. Şimdiye dek saptadığımız, görelî tarihlendirmeye MÖ 9. bin yıldan daha eskiye tarihlenen Epipaleolitik buluntu yerlerinin ortak özelliklerinin böylesi bir tercih olduğu rahatlıkla söylenebilir. Obsidiyenden yapılmış ay-cıklar ve geometrik mikrolit aletler, tırnak tipli çift taraflı kazıyıcılar, dilgicik çekirdekleri ve düzeltisiz dilgicikler, bulduğumuz alet tipleridir. Aslında bu formasyon Avladağ ve Karaman'daki Pınarbaşı'na da benzer özelliklerdedir. Yer seçimi olarak geniş vadileri gören volkanik yamaçlar,

²⁹ Todd – Pasquare 1965, 95-112.

³⁰ Balkan Atlı ve diğ. 2009.

³¹ Duru – Kayacan baskıda.

³² Price – Brown 1985, 8.

³³ Baird ve diğ. 2012, 229.

³⁴ Baird 2007.

tıpkı bölgedeki Erken Hristiyan yerleşmeleri ile benzer bir yerleşme modelini düşündürmektedir. Ancak hem Erken Hristiyan toplulukların tahribatı hem de yoğun erozyon, bölgede hareket halinde olan bu topluluklara ulaşmayı güçleştirmektedir. Buna karşılık, MÖ 9. bin yıl sonrasında toplulukların daha sulak olan bataklık alanlarda, göl ve nehir kenarlarında yerleşme denemelerine başladıkları söylenebilir. Aşıklı'nın en erken evreleriyle çağdaş olması beklenen Sofular Höyüğü (Nevşehir), Melendiz sıradağlarının en doğu ucundan doğarak yüzlerce küçük kola ayrılan Melendiz Suyu boyunca saptanan Acıyer, Bunuş, Damsa, Dededağ, Hantepesi, İninönü, Selime, Yellibelen, Sırçantepe, Taşkesti, Güllüce, İlbiz, Toparınpınar, benzer formasyonlardır³⁵.

2015 yılında yüzey araştırması sırasında saptadığımız Balıklı, 120x120 m boyutlarında 2-5 m yüksekliğinde kısa süreli iskân görmüş bir yerleşmedir (Resim 1). Alçak bir höyük görünümündeki yerleşmede mevcut kesitlerden anlaşıldığı üzere Aşıklı'nın en erken tabakalarından bilinen örneklerle benzer, kerpiçten yapılmış barınaklar mevcuttur. Aşıklı'dan daha eski olması olasıdır. Balıklı'nın yontmataş işçiliği iki çakmaktaşı buluntu dışında, tümüyle obsidiyen hammadde-sinden oluşmaktadır. Makroskopik renk ve doku analizleri obsidiyen buluntuların çoğunluğunun Göllüdağ kaynaklarından elde edildiğini göstermektedir. Nenezi Dağ kaynaklarından elde edilen obsidiyen de dikkat çekici miktardadır. Kaynağını tanımlayamadığımız, kızıl-kahve, siyah

opak ve siyah kırçillı obsidiyen çeşitlerine rastlanmaktadır. Teknolojik çalışmalar Balıklı'daki yontma taş endüstrisinin yoğunlukla geometrik olmayan mikrolitlerden oluştuğunu göstermiştir. Mikrolitler verev olarak tek taraflı ya da iki taraflı budanmışlar, deliciler, dişli ve sırtlı dilgiciklerden oluşmaktadır. Söz konusu mikrolit üretimine ait çok sayıda mikroburin de buluntular içinde yer almaktadır. Mikrolit aletler dışında bir adet okucu, kazıyıcılar, verev budanmış dilgiler, kalemler de diğer alet gruplarını oluşturmaktadır. Buluntular içinde çekirdek, tablet, düzeltisiz dilgi ve yongaların bulunması üretimin Balıklı'da gerçekleştiğini göstermektedir. Saptanan hayvan kemiklerinin ise yabani sığır (*Bos primigenius*), tek tırnaklılar (*Equids*), atgiller (*Equus ferus* ve *Equus hemionus*), geyikgiller (*Cervid*), koyun-keçi (*Caprine*), yabani koyun (*Ovis orientalis*), yaban keçisi (*Capra aegagrus*), domuz (*Sus scrofa*), kedigiller (*Felis sylvestris*), tavşan (*Lepus capensis*), ayı (*Ursus arctos*) ve küçük memelilere ait olduğu anlaşılmıştır. Bitki kalıntıları arasında ise emmer buğdayı (*Triticum dicocoides/dicocum*), hodangiller familyasına (*Boraginaceae*) ait türler, çitlembik (*Celtis*), ve arpa (*Hordeum*) gözlemlenmiştir. Parça olarak fıstık (*Pistacia*) ve soğan (*bulb/onion*) da olası arkeobotanik kalıntılar arasındadır³⁶.

Aşıklı: Kendini inşa eden topluluk

Yerleşik yaşam yeni bir deneyim ve yeni girdiler demektir. İnsan yıl boyu yaşamaya başladığı bir yerde çevreyi farklı özellikleriyle tanımaya, bölge potansiyellerini yeniden çözmeye ve kendini yeniden inşa etmeye başlar. Yerleşilen yer

³⁵ Todd 1980; Omura 1997; Gülçur 1995; Balkan Atlı – Cauvin 1998; Balkan Atlı ve diğ. 2009; Balkan Atlı ve diğ. 2013.

³⁶ Duru – Kayacan baskıda.

tüm olasılıkların çekirdeğidir. Yaşam ve çözümler bu çekirdeğin etrafında şekillenir. Daha az hareketli olmanın avantajları ve dezavantajları vardır. Her ne kadar Aşıklı'nın ilk sakinlerinin tam olarak kaç kişi olduğunu söylemek imkânsız olsa da, başlangıçta 150 kişiden daha fazla olmadıkları önerilebilir. Yerleşmenin bilinen en eski evresinden MÖ kal. 8.400 ile başlayarak, terk edilene (MÖ kal. 7.300) kadar geçen sürede mekân kullanımına ilişkin yavaş ilerleyen değişimler mevcuttur.

Yarı oval barınaklar ve bu barınakların çevresindeki açık alanlardaki ortak kullanım alanlarıyla şekillenen köy, zamanla yerini dörtgen planlı binalara, sokaklar ve dar geçitlerle ayrılan yapı gruplarına bırakır. Açık alanlardaki ortak yaşam ise yerini bina içlerine ve damların üzerine bırakmaya başlar (Resim 2). Bina gruplarının ortak olarak kullandığı tanımlı çöplük/atık alanları ortaya çıkar. Her şeyin barınaklar etrafında çözümlendiği sistem yerini daha kurallı bir yerleşme dokusuna terk ederken değişim hızı biraz daha artar. Öyle ki domestik faaliyetleri içermeyen, daha gösterişli, daha anıtsal yapılar inşa edilmiş ve bu yapılar bilinçli olarak çakıllı bir yolla konut alanlarından ayrılmıştır³⁷.

Sadece insanlara ilişkin olmayan başka mekân kullanımları da vardır. İlk yerleşikler barınakların yanında koyun-keçi tutulan çitle çevrili küçük ağullar inşa etmiştir. Zamanla koyun ve keçi yerleşmenin dışında, henüz saptamadığımız alanlarda tutulmaya başlamıştır. Büyük

ölçüde evcilleşmiş koyun ve keçi, sabit izotop sonuçlarına göre yerleşme dışında, uzak alanlarda otlatılmaya başlamıştır.

Aşıklı topluluğunun ilk yerleşme tabakalarında bulunan tarıma alınmış buğday ve arpa gibi tahıl türlerine bağlı olarak tarımla meşgul oldukları bilinmekte, bu bağlamda Melendiz Suyu kıyısına yerleşmeye karar verdiklerinde tarım bilgisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sakinler, yerleşme yerini tarıma uygunluğu nedeniyle mi seçmişti gibi sorular, araştırma projesinin halen üzerinde çalıştığı konulardandır. Her koşulda Aşıklı'nın ilk yerleşiklerinin hem koyun ve keçiyi kontrol altında tuttuğu hem de tarım bilgisine sahip olduğu nettir. Tıpkı yazının girişinde farklı bölgelerden örneklediğimiz gibi bu sürecin Aşıklı öncesinde, Volkanik Kapadokya'da deneyimlenmiş olması olasıdır.

Levant Bölgesi'nde bina tip ve biçimleri hızlı bir değişim gösterirken Aşıklı'da en büyük değişim yuvarlaklardan dörtgen binalara geçiş sürecidir. Bu değişim Aşıklı'da MÖ 8.000-7.800'lerde yaşanırken örneğin Orta Fırat bölgesinde, benzeri bir teknolojik değişimin görüldüğü Jerf el Ahmar'da, söz konusu değişim Aşıklı'dan en az 600 yıl önce yaşanmıştır. Buna karşın aynı tarihlerde Nenezi ve Göllüdağ'dan Jerf el Ahmar'a obsidiyen dilgi ve dilgicik trafiğinin olduğu bilinmektedir³⁸. Üstelik Jerf el Ahmar başta olmalı üzere pek çok başka yerleşmeye de ulaşan naviform yontma taş teknolojisi Aşıklı'da kullanılmamıştır.

Volkanik Kapadokya'da yuvarlak

³⁷ Duru 2013.

³⁸ Abbes ve diğ. 2003.

mimariden dörtgene geçiş süreci Levant'tan bağımsız bir biçimde yaşanırken, Kuzey ve Güney Levant boyunca Neolitik yerleşmelerde görülen kanallı, ızgara, hücre ve koridor planlı bina biçimlerine rastlanmaz. Levant bölgesindeki hızlı değişimin aksine Orta Anadolu'da devamlılık olgusundan söz edilebilir. Binalar çoğunlukla bir öncekinin üzerine biçim, büyüklük ve iç öğeler değişmeksizin inşa edilmiştir (Resim 3). Aşıklı'da uzun yıllar süren yaşamın merkezinde, bir tür devamlılık, geçmişe olan bağlılık olgusu vardır. Benzeri bir durumu Çatalhöyük'te de gözlemleyen Ian Hodder bu durumu "*Aşıklı ve Çatal'daki duvarlar oldukları gibi kalmak zorundaydılar, zira onlar tarafından kuşatılanların tarihsel ilişkileri zaman içinde süregelen bir topluluk meydana getirdi*"³⁹ şeklinde açıklamıştır⁴⁰.

³⁹ Hodder 1998, 89.

⁴⁰ Bina devamlılığının sosyal ilişkilerle ilişkili olduğuna yönelik ilk yargı Heinrich ve Seidl tarafından yine Çatalhöyük üzerine yazdıkları yazıyla ileri sürülmüştü. Mellaart'ın "*shrine*" olarak tanımladığı, içinde kabartma ve duvar resimlerinin olduğu binaların ilk olarak inşa edildiğini, diğer binaların da bu özel binalar etrafına yapıldığını öne sürmüşlerdi (Heinrich – Seidl 1969). Sonradan inşa edilen binalarda yaşayan ev sakinlerini bir arada tutan, bu alana inşa edilen "soy" evi adını verdikleri ilk evdi. Hodder dönemi kazılarında bunların shrine olmadığı anlaşılmıştı. Dahası bu binaların ilk olarak inşa edilip diğerlerinin bunların etrafına inşa edildiği doğru değildi. Hodder ve Pels'in sonraki yıllarda (2010), bina içi buluntu yoğunluğundan yola çıkarak önerdikleri *history houses* konsepti, platformların altına gömülen çok sayıda insan, duvarlarda bulunan kabartma, boyaların nedeni, bu binaların topluluğun tarihsel kimliğinin kayıt altında tutulduğu yerler olmasıyla ilişkiliydi. Aslında bu çıkarım, kökleri Bourdieu (1977) ve Bachelard'a (1964) uzanan hısımlık/akrabalık (*kinship*) organizasyonunu açıklamak için söz konusu isimlerin yaptıkları bir dizi öneriyeye dayanıyordu.

Konumu değişmeksizin bir binanın neredeyse aynı büyüklükte, aynı iç öğeler ile on kez üst üste inşa edilmesi bilinçli bir seçim olmalıdır. Aynı çatı altında yaşayan bireylerin kendilerini yaşadıkları mekâna ve mekânı paylaştıkları insanlara bağlı hissettikleri açıktır. Zamanla topluluğun geçmişle kurduğu bağ, taban altına gömülen bireylerin durumlarıyla daha iyi anlaşılmaktadır. Yaklaşık beş yüz yılın sonunda yerleşmede ikili gömütler, nitelikli ölü armağanları bu durumun göstergesi olmalıdır⁴¹.

Hane halklarının kendilerini ait hissettikleri grubun geçmişi, ev ve bina gruplarında yavaş yavaş şekillenmeye başlamış, bir anlamda grup tekrar inşa olan yapılar ve taban altı gömütlerle kendi biyografisinin de devamlılığını sağlamıştır. Sadece konutlarda değil, Özel Amaçlı Yapılar Alanı olarak adlandırdığımız alandaki boyalı kireç tabanlı binanın en az beş kez aynı planda ve alanda yenilenmiş olması da bu öngörüğü destekler niteliktedir⁴².

Devamlılık olgusuna vurgu yapma nedeni, Levant'ta devamlılığın aksine hızlı bir değişimin yaşanmış olmasıdır. Adeta

⁴¹ Özbaşaran – Duru baskıda.

⁴² Özel amaçlı binaların konut olmadıkları, törensel binalar olduğu açıktır. Mimari özelliklerinin dışındaki unsurlar bu binaların törenler vasıtasıyla topluluğa hizmet verdiğini gösterir. Burada gerçekleştirilen toplu faaliyetler, birliğin, birlikteliğin korunmasını pekiştirici faaliyetler olmalıdır. Kutlamalar, törenler, kalabalıklar halinde tüketim/ziyafetler topluluğun belli nedenlerle bir araya geldiğinin, birlikte hareket ettiğinin ifadesidir. Bu özel tutumlar, konut yapılarında rastlanmayan özende yapıım (taban, sıra), ortak işgücü gereksinimi (kireç yapımı), özellikli yapı öğeleri (kanal, seki), büyük anıtsal fırın yapı/yapıları gibi özel bulgularla uyum içerisindedir.

hiçbir şey kalıcı değildir, sürekli bir devinim ve değişim vardır. Neolitik yoğun iletişim ve sosyal ağı içinde değişen eğilimlerle kendisini tanımlarken, yerleşmelerdeki yükseliş, durağanlık ve krizler bir-biriyle etkileşim halinde olan tüm yerleşmeleri bir biçimde etkiler. Aşıklı ise bu aktif ağı dışında kendi sorunlarını kendi çözen ekonomik ve ideolojik olarak başka yerleşmelere bağımlı olmayan, kendi gelenegini kendisi üretmiş ve uzunca bir süre özgünlüğünü muhafaza etmiş bir topluluktur.

Akdeniz kaynaklı olduğu saptanan deniz kabukları, topluluğun doğrudan dolaşım alanını göstermese de etkileşim alanı sınırlarını belirlemesi açısından yine de önemlidir. Aşıklı'ya yaklaşık 250 km mesafede bulunan Akdeniz'den değiş-tokuş yoluyla gelen/getirilen (?) kabuklar arasında *Columbella rustica*, *Nassarius gibbosulus* ve *Conus mediterraneus* gibi küçük, sıklıkla boncuk yapımı için tercih edilen türler mevcuttur. Bu örnekler 8. bin yılın sonlarında iskeletlerin boynunda bulunan akik boncuklar ve birkaç başka örnek daha eklenebilir.

MÖ 7.500'lerden sonra Aşıklı'da bir nedenden ötürü yaşamın sonuna gelinmiş, yerleşme terk edilmiştir. Buna karşın bölgede, bu tarihten sonra yerleşme sayısında belirgin bir artış başlar. Geç Neolitik/Erken Kalkolitik ile birlikte yerel olmayan topluluklarının yavaş yavaş Orta Anadolu'ya gelmeye başladıkları, Tepecik, Köşk Höyük ve yüzey araştırmalarıyla saptanan en az bir düzine daha küçük/orta ölçekli höyük ve düz yerleşme-

den anlaşılmaktadır⁴³.

Değerlendirme

Bir dönemin içinde barınan kültürel yaşamı tanımlarken çoğunlukla en gelişmiş olanı referans almak gibi bir hataya düşeriz. Gelişmiş olma kriterlerini ekonomi ve nüfus gibi büyümeye dayalı kavramlar çerçevesinde değerlendirmek ise işi daha da zorlaştırmaktadır. Daha sonra bu durumu formüleştirmek için birincil, ikincil, etkileşim, göç ve benzeri şemalar öneririz. Childe'dan bu yana Neolitik, farklı ifadelerle de olsa aslında hep aynı biçimsel çerçeveyi tanımlamaktadır; yerleşik yaşam, besin üretimi ve yeniliklerin bir bölgeden diğerine yayılımı vb.⁴⁴. Oysa artık pek çok örnekten bilindiği üzere Epi-paleolitik topluluklar, "Neolitik" olarak tanımlanan kalıbın içine MÖ 19.000'lerden itibaren girip çıkmaya başlamışlardır. Besin üretimi, yerleşik yaşam dahil Neolitik ile birlikte anılan pek çok şey, günümüzde Ohalo II gibi münferit örneklerle sınırlıdır. Zaman değişip, arkeoloji daha fazla veri ve teknolojik araca sahip oldukça paradigma değişmekte, incelenen zaman da dönüşmektedir.

Bu bağlamda Orta Anadolu ile, Bereketli Hilal olarak bilinen "Çekirdek Bölge"yi birbirinden ayıran en temel durum buradaki avcı-toplayıcı göçer toplulukların daha ayrışık olmaları ve yoğun iletişim halinde olmamalarıdır. Azraq Va-

⁴³ Bıçakçı 2004; Öztan 2010.

⁴⁴ Childe ve Braidwood'un tanımına oturan Neolitik 7.800/7.500'lere; Jarmo, Çayönü (MPPNB), Sabi Abyad ve belki Çatalhöyük gibi yerleşmeler için daha uygundur. Bu nedenle Güneybatı Asya'da Neolitik Devrim, Neolitik Yaşam Biçimi, *Long Dure Revolution* gibi tanımlamaların her biri aslında başka bir duruma karşılık gelmektedir.

disi'nde farklı grupları bir araya getiren tek bir merkezi vahaya karşılık, Kapadokya'da çok daha fazla kaynak ve ekolojik niş, dahası ve en önemlisi, farklı obsidiyen kaynakları mevcuttur. Dolayısıyla bu ayrışık hal iki şekilde açıklanabilir; a) herkese yetecek çeşitlilik ve kaynaklar burada mevcuttur, b) bu topluluklar bir araya gelmeyi bilinçli olarak tercih etmemiştir. Nitekim obsidiyen kaynakları çevresinde bile bu etkileşime ilişkin bir kanıt yoktur. Bu bağlamda Orta Anadolu'yu farklı kılan da bu ayrışık/bağlantısızlık halidir.

Volkanik Kapadokya'da kurtarma kazısı olarak başlayan, 30 yıla yakın süren kazılar sonunda, neredeyse bin yıla yakın kesintisiz yaşam süren Aşıklı topluluğunun tekno-kültürel gelişimini kendi iç dinamikleri çerçevesinde yaşadığına ilişkin pek çok veriye ulaşılmıştır⁴⁵. Buna karşın Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'i anlatan haritalarda uzun süre Levant'taki yüzlerce noktaya karşı Orta Anadolu Platosu'ndaki tek ve yalnız nokta olan Aşıklı önce göçle kültüre edilmiş bir yer, sonrasında etkileşimlerle Neolitikleşmiş bir coğrafya olarak düşünülmüştür. Oysa farklı mikro nişleri olan, hammadde kaynakları ve hayvan türleri açısından zengin, tarım yapmaya uygun bu coğrafyada başka grupların olabileceğine dair pek çok kanıt mevcuttur. Nitekim her biri kendine özgü olan Kaletepe, Boncuklu, Sofular, Aşıklı'nın yalnız olmadığını göstermiştir. Dahası Aşıklı'ya sadece 15 km mesafede, Aşıklı tarafından da kullanılan Nenezi obsidiyen kaynağı güzergahındaki Balıklı'nın ilk sonuçları yazıda temellendirilen görüşü destekler niteliktedir. Balıklı iki

metrelik arkeolojik dolgusu, Aşıklı'dan farklı mimari özellikleri, maddi kültür öğeleri, taş teknolojisi ve farklı ölü gömme geleneği ile başka bir topluluğu, anlayışı ya da yaşam biçimini işaret etmektedir.

Çekirdek Bölge'de yoğun etkileşim, toplulukları sadece benzer biçimsel/teknolojik özellikler barındıran bir yaşam tarzına itmemiş aynı zamanda bu köylerde yaşayan toplulukların davranışlarını ve kimliklerini de şekillendirmiştir⁴⁶. Bu elbette yerleşik yaşamla birlikte aniden olmamıştır. Yukarıda da değindiğimiz üzere avcı-toplayıcılar kendi bölgelerindeki diğer gruplarla etkileşim içindeydiler. Dolaşım alanlarına ilişkin çeşitlilik, daha farklı bilgi ve deneyim anlamına gelmekteydi. Bu durum ise her birini diğer grup için daha ilginç yapmış olmalıydı. Suriye'de Epi-paleolitik'e tarihlenen, dağ yamaçlarında, kaya sığınaklarında ve vadi içlerinde 15-25 m² ile 600 m² arasında değişen barınma alanlarının bir bölümü sezonluk tekrarlarla yerleşilmiş yerlerdir. Onlarca kişinin yaşadığı bu kamp alanlarına tekrar tekrar gelinmesinin pek çok nedeni vardır. Örneğin El Kowm vadisindeki Umm el-Tlel 2 gibi av merkezleri Orta Paleolitik'ten itibaren aynı amaç için kullanılmıştır⁴⁷. MÖ 11-10. bin yılda Mureybet IA, Abu Hureyra I gibi kısmen daha büyük yerlerde de benzer bir devamlılığın olduğundan söz edilebilir⁴⁸. PPNA (MÖ 10.000-8.700) ile birlikte Fırat boyunda Mureybet, Tell al Abr 3, Sheikh Hassan, Jerf el Ahmar, Halep'in kuzeyinde Tell Qaramel'de ya da Dicle

⁴⁶ Duru 2018.

⁴⁷ Boeada ve diğ. 2001.

⁴⁸ Akkermans – Schwartz 2003; Akkermans 2004.

⁴⁵ Özbaşaran ve diğ. baskıda.

boyunca Gusir, Hasankeyf Höyük ve Körtik Tepe'de⁴⁹ benzer özellikler gösteren ilk yerleşik köyler ortaya çıkarken yerel ölçekte ortak ve yerel bir kültürün de yapılandığı söylenebilir. Mikrolitlerin giderek azalması, iki vurma düzlemlilerin ya da naviform endüstrilerinin ortaya çıkışı, okuclarının çeşitlenmesi, kısmen zemine kazılarak yapılmış oval barınaklar, sembolik ifadelerdeki benzerlikler, ortaklaşan değerler, toplulukların birbirleriyle kurduğu yoğun bağın sonucudur. Ürdün ve Haifa kıyıları için de benzer durumlardan söz edilebilir. Bu bağlamda Neolitik, hem yerel ölçekli hem de bölgeler arası etkileşimlerin sonucu olarak ortaya çıkan bir olgudur.

Orta Anadolu'da ise bir örnek dışında (Pınarbaşı, MÖ 13.000) MÖ 13.000-9.000 arasında tam olarak neler olduğu henüz bilinmemektedir. Genç Dryas etkilerinin burada daha farklı yaşanmış olduğu düşünülmektedir (Kuzucuoğlu, özel görüşme). Topluluklar bu ve başka bir dizi nedenle daha farklı bir strateji izlemiş olabilir. Buna karşın teras ve yamaçlarda erozyon, nehir yatağının sık sık yer değiştirmesi sonucu alüvyon altında kitlenen, modern tarım faaliyetleri nedeniyle yok olan çok sayıda kamp yeri olmalıdır. Todd'un 1960'larda binin üzerinde obsidiyen alet topladığını bildirdiği Avladağ'ı günümüzde bulmak dahi mümkün olmamıştır. Böyle bir coğrafyada onlarca yıldan daha uzun olmayan yerleşme deneyimlerinin izlerini saptamak kolay değildir.

Neden insanlar bin yıldan uzun bir süre Aşıklı'yı terk etmemişken, bölgedeki diğer, Aşıklı ile çağdaş küçük yerleşmeler bu denli uzun yaşamamıştır sorusu, bölgedeki temel soru/sorunlardan birisidir. Volkanik Kapadokya'daki avcı-toplayıcı topluluklar ekolojik ve kültürel çevre içindeki yaşamlarını dengede tutarken bir yandan da karmaşık tercihlerini zamanla "rasyonel" bir zemine oturtmuş olmalıdır. Aşıklı "bölgedeki avcı-toplayıcıların bir araya geldiği bir yer miydi, yoksa bölgedeki gruplardan sadece biri miydi?" sorusunun cevabını bulmak, şu an için eldeki mevcut verilerle güçtür. Ne var ki bu bölgeyi kendine özgü olarak ele almak, kendi bağlamında değerlendirmek daha doğru olacaktır. Aşıklı'da bin yılı aşkın kesintisiz yaşam, topluluğun kendi çözümlerini keşfetmesi, devamlılık olgusu gibi pek çok etken, sadece Aşıklı insanlarıyla ilişkili olamaz. Bölgede herkese yetecek kadar kaynak ve çeşitlilik hakimdir.

Aşıklı bu çeşitlilik içinde kimliğini devamlılıkla inşa etmiş en "görünür" topluluktur. Aşıklı'nın devamlılığının ardında, bölgenin bu "ayrışık/bağlantısız" haline ek olarak, topluluğun yerleşmenin biçimlenmesi sürecinde kendi kimliğini dışarıdan izole bir halde oluşturma davranışı vardır.

Büyük resmi görebilmek için halen erken olduğu söylenebilir. Pınarbaşı, Boncuklu, Aşıklı ve hatta Çatalhöyük bağlamında Orta Anadolu'da neler olup bittiğini anlamamız, bölgede yapılması zorunlu olan, marjinal yerleri de kapsayacak sistematik yüzey araştırmalarının artması ile mümkün olabilir. Aşıklı'da deneyimlenen yeni yaşam biçiminin kesintisiz sürdürülebilmesinde kuşkusuz ilk yerle-

⁴⁹ Karul 2011; Özkaya – Coşkun 2011; Miyake ve diğ. 2012.

şiklerin çevreye, kaynaklara ve bölgenin ekosistemine ilişkin bilgileri önemli rol oynamıştır. Geçmişte bu ilişkiye ilişkin pek az şey bilirken, her geçen yıl bu derin ve uzun zamanlı ilişkiyi daha iyi anlayabiliyoruz. Yakın geleceğin, Epi-paleolitik'ten Neolitik'e, Orta Anadolu'yu daha doğru bir çerçevede ele almamızı sağlayacak sonuçlara gebe olduğu açıktır. Her koşulda bu bölgede, tıpkı Güneybatı Asya'nın pek çok başka yerinde de olduğu gibi, başka bir Neolitik olduğu söylenebilir.

Resim Listesi

Resim 1. Aşıklı'nın en alt tabakalarıyla çağdaş Balıklı yerleşmesi.

Resim 2. Aşıklı Höyük'te MÖ 8.bin yıl yerleşme düzeni.

Resim 3. Aşıklı Höyük mimarisinde devamlılık.

KAYNAKÇA

- Abbes ve diğ. 2003 F. Abbes – L. Bellot-Gurle – M.-C. Cauvin – S. Delerue – S. Dubernet – G. Poupeau – D. Stordeur, “Provenance of the Jerf el Ahmar (Middle Euphrates Valley, Syria) obsidians”, *Journal of Non-Crystalline Solids* 323, 2003, 162–166.
- Akkermans 2004 P. M. M. G Akkermans, “Hunter-Gatherer Continuity: the Transition from the Epi-palaeolithic to the Neolithic in Syria”, içinde: O. Aurenche – M. Le Mière – P. Sanlaville (ed.), *From the River to the Sea, The Palaeolithic and Neolithic on the Euphrates and in the Northern Levant* (Oxford 2004) 281-293.
- Akkermans – Schwartz 2003 Akkermans, P. M. M. G. – G. Schwartz, *The Archaeology of Syria From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (c.16,000–300 BC)* (Cambridge 2003).
- Ammerman – Cavalli -Sforza 1973 A. J. Ammerman – L. L. Cavalli Sforza, “A population model for the diffusion of early farming in Europe”, içinde: C. Renfrew (ed.), *The Explanation of Culture Change: Models in Prehistory* (Pittsburgh 1973) 343-357.
- Asouti – Fuller 2012 E. Asouti – D. Q. Fuller, “From foraging to farming in the Southern Levant: The development of Epipalaeolithic and pre-pottery neolithic plant management strategies”, *Vegetation History and Archaeobotany* 21.2, 2012, 149-162.
- Bachelard 1964 G. Bachelard, *The Poetics of Space* (Boston 1964).
- Baird 2007 D. Baird, “Pınarbaşı Orta Anadolu’da Epi-paleolitik Konak Yerinden Yerleşik Köy Yaşamına”, içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen (ed.), *Türkiye’de Neolitik Dönem*, (İstanbul 2007) 285-311.
- Baird ve diğ. 2012 D. Baird – A. Fairbairn – L. Martin – C. Middleton. “The Boncuklu Project”, içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey, New Excavations, New Research, Central Turkey*, (İstanbul 2012) 219-244.
- Baird ve diğ 2013 Baird, D. – E. Asouti – L. Astruc – A. Baysal – E. Baysal – D. Carruthers – A. Fairbairn – C. Kabukçu – E. Jenkins – K. Lorentz – C. Middleton – J. Pearson – A. Pirie, “Juniper smoke, skulls and wolves’ tails. The Epipalaeolithic of the Anatolian plateau in its south-west Asian context; insights from Pınarbaşı”, *Levant* 45.2, 2013, 175–209.
- Balkan Atlı – Binder 2001 N. Balkan-Atlı – D. Binder, “Les Ateliers de Taille d’obsidienne: Fouilles de Kömürcü-Kaletepe 2000”, *Anatolia Antiqua* 9, 2001, 193-205.
- Balkan Atlı – Cauvin 1998 N. Balkan Atlı – M. C. Cauvin, “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Obsidien Yüzey Araştırması”, *AST XV.II*, 1998, 219-231.
- Balkan Atlı ve diğ. 2009 N. Balkan-Atlı – S. Kuhn – L. Astruc – N. Kayacan – B. Dinçer, “Göllü Dağ 2008 Survey”, *Anatolia Antiqua* 27, 2009, 301-315.

- Balkan Atlı ve diğ. 2013 N. Balkan Atlı – N. Kayacan – S. Balcı – L. Astruc – K. Erturaç, “Göllü Dağ Obsidian Project”, içinde: F. Borrell – J. J. Ibanez – M. Molist (ed.), *Stone Tools in Transition: From Hunter-Gatherers to Farming Societies in the Near East* (Barcelona 2013) 465-474.
- Bıçakçı 2004 E. Bıçakçı, “Tepecik-Çiftlik: A new site in Central Anatolia (Turkey)”, *Architectura* 34, 2004, 21-26.
- Binder 2002 D. Binder, “Stones Making Sense: What Obsidian Could Tell About the Origins of the Central Anatolian Neolithic”, içinde: F. Gerard – L. Thissen (ed.), *The Neolithic of Central Anatolia* (İstanbul 2002) 79-90.
- Boëda ve diğ. 2002 E. Boëda – C. Griggo – C. Noël – Soriano S. “Différents modes d’occupation du site d’Umm el Tlel au cours du Paléolithique moyen (El Kowm, Syrie centrale)”, *Paléorient* 27.2, 2002, 13-28.
- Bourdieu 1977 P. Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge 1977).
- Carter ve diğ 2011 T. Carter – F. Bourdonnet – M. Kartal – G. Pouppeau – T. Calligaro Moretto. “Marginal Perspectives: Sourcing Epipaleolithic to Chalcolithic Obsidian From The Öküzini Cave (SW Turkey)”, *Paleorient* 37/2, 2011, 123-149.
- Childe 1942 V. G. Childe, *What Happened in History* (London 1942).
- Coward 2010 F. Coward, “Casting the net wide: small worlds, material culture and social networks during the Epipalaeolithic and early Neolithic of the Near East”, *Bulletin of the Council for British Research in the Levant* 5, 2010, 52-56.
- Çilingiroğlu 2005 Ç. Çilingiroğlu, “The concept of “Neolithic package”: considering its meaning and applicability”, *Documenta Praehistorica* XXXII, 2005, 1-13.
- Duru 2018 G. Duru, “Sedentism and solitude; exploring the impact of private space on social cohesion in the Neolithic”, içinde: I. Hodder (ed.) *Religion, History and Place in the Origin of Settled Life* (Colorado 2018) 162-185.
- Duru 2013 G. Duru, İnsan-Mekan, Topluluk-Yerleşme: Aşıklı ve Akarçay Tepe, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İstanbul 2013).
- Duru – Kayacan baskıda G. Duru – N. Kayacan, “Volkanik Kapadokya’da Epi-paleolitik Toplulukların İzinde: İlk Değerlendirmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi* (Baskıda).
- Erek 2012 M. C. Erek, “Güneybatı Asya Ekolojik Nişi İçinde Direkli Mağarası Epi-paleolitik Buluntularının Değerlendirilmesi”, *Anadolu/Anatolia* 38, 2012, 53-66.
- Esin – Harmankaya 2007 U. Esin – S. Harmankaya, “Aşıklı Höyük”, içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen (ed.), *Türkiye’de Neolitik Dönem* (İstanbul 2007) 255-272.
- Frahm – Hauck 2017 E. Frahm – C. T. Hauk. “Origin of an obsidian scraper at Yabroud Rockshelter II (Syria): Implications for Near Eastern social networks in the early Upper Palaeolithic”, *JASc* 13, 2017, 415-427.

- Gamble 1998 C. Gamble, "Palaeolithic society and the release from proximity: a network approach to intimate relations", *WorldA* 29, 1998, 426-449.
- Goring-Morris – Belfer-Cohen 2010 N. Goring-Morris – A. Belfer-Cohen, "Great Expectations or the Inevitable Collapse of the Early Neolithic in the Near East", içinde: M. S. Bandy – J. R. Fox (ed.), *Becoming villagers: comparing early village societies* (Arizona 2010) 62-77.
- Gülçur 1995 S. Gülçur, "Some Unknown Aspects of Western Cappadocia: Results of the 1993 Survey", *Readings in the Prehistory, Studies Presented to Halet Çambel*, (İstanbul 1995) 149-174.
- Heinrich – Seidl 1969 E. Heinrich – U. Seidl, "Zur Siedlungsform von Çatal Hüyük", *AA* 84, 1969, 113-119.
- Hilman 2000 G. C. Hilman, "Plant food economy of Abu Hureyra: Abu Hureyra The Epipalaeolithic", içinde: A. M. T. Moore – G. C. Hillman – A. J. Legge (ed.), *Village on the Euphrates, from foraging to farming at Abu Hureyra* (Oxford 2000) 327-399.
- Hodder 1998 I. Hodder, "The Domus: Some Problems Reconsidered", içinde: M. Edmonds – C. Richards (ed.), *Understanding the Neolithic of North-Western Europe* (Glasgow 1998) 84-101.
- Hodder – Pels 2010 I. Hodder – P. J. Pels, "History houses: A New Interpretation of Architectural Elaboration at Çatalhöyük", içinde: I. Hodder (ed.), *Religion in the Emergence of Civilization: Çatalhöyük as a Case Study* (Cambridge 2010) 163-186.
- Kartal 2002 M. Kartal, "The Microliths of Öküzini Cave", içinde: I. Yalçınkaya – M. Otte – J. Kozłowski – O. Bar-Yosef (ed.), *La Grotte D'Öküzini: Evolution Du Paléolithique Final Du Sud-Ouest De L'Anatolie / Öküzini: Final Paleolithic Evolution In Southwest Anatolia*, ERAUL 96 (Liège 2002) 235-252.
- Karul 2011 N. Karul, "Gusir Höyük", içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.) *The Neolithic in Turkey, New Excavations New Research, The Tigris Basin* (İstanbul 2011) 1-17.
- Kılınç ve diğ. 2017 M. Kılınç. – D. Koptekin – Ç. Atakuman – A. Sümer – P. Dönertaş – R. Yaka – C. Bilgin – A. Büyükkarakaya – D. Baird – E. Altınışık – P. Flegontov – A. Götherström – İ. Togan – M. Somel, "Archaeogenomic analysis of the first steps of Neolithization in Anatolia and the Aegean", *Proceedings of the Royal Society of Biological Science* 284, 2017, 1-9.
- Kislev ve diğ. 1992 M. Kinsley – D. Nadel – I. Carmi, "Epipalaeolithic (19,000 B.P.) cereal and fruit diet at Ohalo II. Sea of Galilee", *Review of Palaeobotany and Palynology* 73, 1992, 161-166.
- Kuzucuoğlu 2013 C. Kuzucuoğlu, "Geomorphology of the Melendiz River in Cappadocia (Turkey): Setting of Pre-pottery Neolithic Sites of Aşıklı and Musular and Climate Reconstruction during the Onset of the Holocene", *Geografia Fisica e Dinamica Quaternaria* 36, 2013, 95-105.

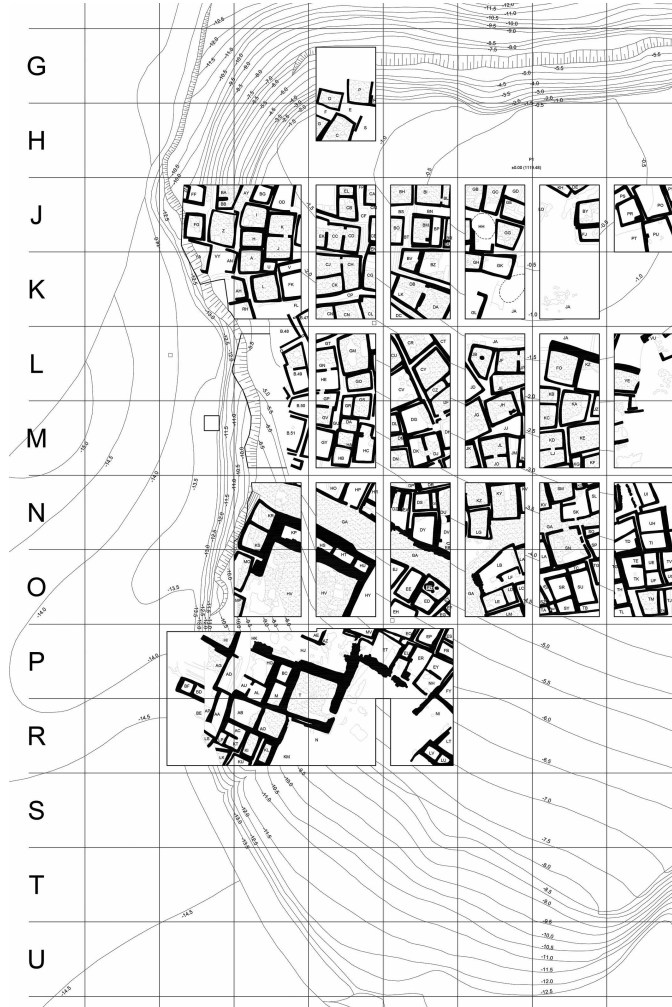
- Kuzucuoğlu – Roberts 1998 C. Kuzucuoğlu – N. Roberts, “Évolution de l’environnement en Anatolie de 20000 à 6000 BP”, *Paléorient* 23.2, 1998, 7-24.
- Lahr ve diğ. 2000 M. Lahr – R. Foley – R. Pinhasi, “Expected Regional Patterns – Neolithic Human Population Admixture in Europe based on Archaeological Evidence”, içinde: C. Renfrew – K. Boyle (ed.), *Archaeogenetics: DNA and the Population Prehistory of Europe* (Cambridge 2000) 81-88.
- Maher ve diğ. 2011 L. Maher – T. Richter – M. Jones – T. Stock, “The Epipalaeolithic Foragers in Azraq Project: Prehistoric Landscape Change in the Azraq Basin, Eastern Jordan”, *CBRL Bulletin* 6, 2011, 21-27.
- Miyake ve diğ. 2012 M. Yutaka – O. Maeda – K. Tanno – H. Hongo – C.Y. Gündem “New Excavations at Hasankeyf Höyük: A 10th Millennium cal. BC Site on the Upper Tigris, Southeast Anatolia”, *Neo-Lithics* 1.12, 2012, 3-7.
- Omura 1997 S. Omura, “1995 Yılı İç Anadolu’da Yürütülen Yüzeysel Araştırmaları”, *AST XIV*, Ankara, 1997, 283-302.
- Otte ve diğ. 2003 M. Otte – I. LóPez – P. Bayon – O. Bar-Yosef – I. Yalçınkaya – M. Kartal – J. L’Ouard. “Sedimentary deposition rates and Carbon-14: the Epipalaeolithic sequence of Oküzini Cave (Southwest Turkey)”, *JASc* 30, 2003, 325-341.
- Özbaşaran – Duru (baskıda) M. Özbaşaran – G. Duru. “Long-term changes that brought multiple innovations: The Case of the East- Central Anatolian Early Neolithic”, içinde: S. Hansen - F. Klimscha – J. Renn (ed.), *Prehistoric Networks in the longue durée: Paleolithic Innovations enabling the Neolithic* (Berlin, baskıda).
- Özbaşaran ve diğ. (baskıda) M. Özbaşaran – G. Duru – M. Stiner (ed.). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin* (İstanbul, baskıda).
- Özçelik 2011 K. Özçelik, “Karain Mağarası B Gözü Epi-paleolitik Dönem Yontmataş Endüstrisi”, içinde: H. Taşkiran – M. Kartal – B. Kösem – G. Kartal (ed.), *Işın Yalçınkaya’ya Armağan* (Ankara 2011) 213-225.
- Özdoğan 2004 M. Özdoğan, “A new look at the introduction of the Neolithic way of life in Southeastern Europe. Changing paradigms of the expansion of the Neolithic way of life”, *Documenta Praehistorica* XLI, 2004, 33-49.
- Özkaya – Coşkun 2011 V. Özkaya – A. Coşkun, “Körtük Tepe”, içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey, New Excavations New Research* (İstanbul 2011) 89-127.
- Öztan 2010 A. Öztan, “Archaeological Investigations at Köşk Höyük, Niğde”, içinde: L. d’Alfonso – M. E. Balza – C. Mora (ed.), *Geo-Archaeological activities in Southern Cappadocia, Turkey*, *Studia Mediterranea* 22 (Roma 2010) 83-95.
- Perrot 1966 J. Perrot, “Le Gisement Natoufien de Mallaha (Eynan), Israel”, *L’Anthropologie* 70, 1960, 437-483.

- Price – Brown 1985 T. D. Price. – J. Brown, *Aspects of Hunter-Gatherer Complexity, Prehistoric Hunter-Gatherers: The emergence of Cultural Complexity* (San Diego 1985).
- Renfrew 1990 C. Renfrew, *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo- European Origins*, Penguin (London 1990).
- Roberts 2014 N. Roberts, "The Climate of Neolithic Anatolia", içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen – P. Kuniholm (ed.), *The Neolithic in Turkey. 10500-5200 BC: Environment, Settlement, Flora, Fauna, Dating, Symbols of Belief, with Views from North, South, East and West Vol. 6* (İstanbul 2014) 67-94.
- Smith 2012 B. Smith, "A Cultural Niche Construction Theory of Initial Domestication", *Biological Theory* 6.3, 260-271.
- Stiner ve diğ. 2014 M. Stiner – H. Buitenhuis – G. Duru – S. L. Kuhn – S. Mentzer – N. Munro – N. Pöllath – J. Quade – G. Tsartsidou – M. Özbaşaran, "A Forager-Herder Trade-Off, from Broad-Spectrum Hunting to Sheep Management at Aşıklı Höyük, Turkey", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 111.23, 2014, 8404-8409.
- Taşkıran 2007 Taşkıran, H. 2007. "The Supply Areas of Karain Cave in Southwest Anatolia", içinde: M. H. Moncel – A. M. Moigne – M. Arzarello – C. Peretto (ed.), *Raw Material Supply Areas and Food Supply Areas. Integrated approach of the behaviours, Proceedings of the XV UISPP World Congress* (Lisbon, 4-9 September 2006), BAR International Series 1725, 2007, 207-211.
- Todd 1980 I. Todd, *The Prehistory of Central Anatolia I: The Neolithic Period*, Studies in Mediterranean Archaeology LX (Göteborg 1980).
- Todd – Pasquare 1965 I. Todd – G. Pasquare, "The chipped stone industry of Avla Dağ", *AnSt* 15, 1965, 95-112.
- Van Zeist – de Roller 1995 W. Van Zeist – G. J. de Roller, "Plant Remains from Aşıklı Höyük, a Pre-pottery Neolithic Site in Central Anatolia", *Vegetation History and Archaeobotany* 4, 1995, 179-185.
- Van Zeist – de Roller 2003 W. Van Zeist – G. J. de Roller, "Some notes on the plant husbandry of Aşıklı Höyük", içinde: W. Van Zeist (ed.), *Reports on archaeobotanical studies in the Old World*, The Groningen Institute of Archaeology (Groningen 2003) 115-142.
- Weiss – Zohary 2011 W. Weiss – D. Zohary, "The Neolithic Southwest Asian Founder Crops: Their Biology and Archaeobotany", *Current Anthropology* 52.4, 2011, 237-254.
- Woldring 1998 H. Woldring, "A pollen diagram from a river sediment in Central Anatolia", *TÜBA-AR* 1, 105-111.
- Woldring 2002 H. Woldring, "The Early-Holocene Vegetation of Central Anatolia and the Impact of Farming, içinde: R. Cappers – S. Bottema (ed.), *The Dawn of Farming in the Near East, Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment* 6, Ex Orient (Berlin 2002) 39-48.

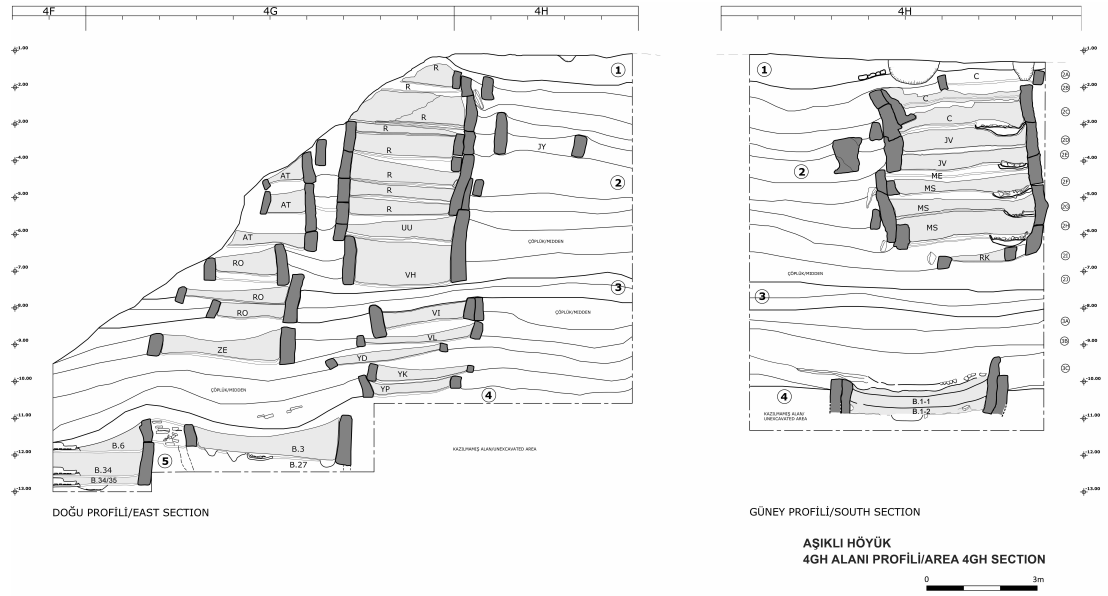
- Zohary 1973 M. Zohary, *Geobotanical Foundations of the Middle East, Vol. 2*, Gustav Fischer Verlag, (Stuttgart 1973).
- Zohary ve diğ. 2012 D. Zohary – M. Hopf – E. Weiss, *Domestication of Plants in the Old World: The Origin and Spread of Domesticated Plants in South-west Asia, Europe and the Mediterranean Basin*, Oxford⁴ (Oxford 2012).

Resim 1

Resim 2

Resim 3

